

SZOCIOGRÁFIAI IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBŐL

Egy al-dunai székely község szociográfiája

THOMKA VIKTOR

ELŐSZÓ

Az al-dunai hatodik és hetedik öblözetben, a régi árterületen Pancsevó és Kovin között, egy kicsiny magyar nyelvsziget él, három székely község: Vojlovica, Ivanovo és Skorenovac, a volt Hertelendyfalva, Sándoregyháza és Székelykeve.

Legészakabban Vojlovica fekszik, 3,5 km-re a járási székhelytől, Pancsevótól, majd Ivanovo 16 km-re és végre Skorenovac, a kovini járásban, 27 km-re. Ezen három községben németekkel, bolgárokkal és szlovákokkal vegyítve él a jugoszláviai székelység, mintegy hatezer ember.

Talán együtt kellett volna e három községet feldolgozni, mert a község együvé tartozik, de nem sokkal jobban megismerjük-e a székelység ideszakadt maroknyi csoportját, ha először csak egy község életébe lépünk be. Megismerjük, milyen változásokon ment át Vojlovica székelysége és esetleg, egy következő tanulmányban, milyen viszonyok közt élnek Ivanovo és Skorenovac székelyei. Egy ilyen szintézis elkészítéséhez vezető útnak legyen első szakasza Vojlovica szociográfiája.

I.

A KÖZSÉG TÖRTÉNETE ÉS FÖLDRAJZI VISZONYAI

Rövid ötvenéves történelem ez, tehát a szorosan vett szociográfiai adatok közé is besorozható. Különöser., amikor épp a szociográfiai adatok megvilágítása érdekében a jelen minden nyomorúságának oka nagy százalékban a múlt hibáiban keresendő.

A székelység történetébe nyúlunk vissza, ha a vojlovicai, illetve az al-dunai székelyek eredetét keressük. Az 1764. évi mátéfalvi veszedelem, Carato alezredes lövedékei és Bukow báró, Erdély kormányzójának kegyetlenkedései elől menekülő székelyek Moldvában telepedtek le. Rövid időre, mert már 1770-ben, a törökök elől, ismét tovább menekültek. Ezeket a „csatangoló” (és szavukkal talán „csángoló” innen „csángó”) székelyeket gr. Hadik András, a haditanács akkori elnöke, Bukovinában telepítette le hat faluban: Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegits, Fogadjisten, Józseffalva és Sándorfalva községekben. Az első hét Szucsava-völgyi faluból került ki az al-dunai székelység.

Az 1880-as évek elején sorozatos rossz termésű év után, megtelve a kimondhatatlan nyomorral, a moldvai bojárok állati lelkiismeretlenségével, erős mozgalom keletkezett köztük a „visszatérés” ügyében. E mozgalomnak Thomka Károly akkori andrásfalvi református lelkész volt a lelke. Neki köszönheti ez a székelység, hogy az ország róluk tudomást vett.

Ugyanazon időben történt az al-dunai réti földek kiszárítása és a töltésekkel való biztosítása. Ez a 36 000 hold kincstári terület alkalmas települ kínálkozott, s az országos közvélemény, gr. Tisza Kálmán kormánya, az országos Csángóbizottság magukévá tették a visszatelepítés ügyét. Körülbelül 100 000 forint gyűlt össze, és 1883-ban Odescalchi Artur herceg Bukovinába indult, hogy mintegy 1000 telepest magával hozzon.

1883. április 4-én, amikor Thomka Károly ref. lelkész az utolsó 40 családdal megérkezett, összesen 778-ra nőtt a székely telepések száma Pancsevó alatt, a mai Vojlovicán. (Rövidesen, a katolikus székelyek közül, két újabb nagy csoport érkezett 2742 lélekkel, de ezek már a másik két székely telepen nyertek elhelyezést: Ivanovón 810-en és Szkorenovácon 1932-en. Bukovinából tehát, összesen 3520 székely telepes érkezett az Al-Dunára.)

Az Al-Dunának ezt a partvidékét, melyen régebben, különösen a tavaszi áradások alkalmával, a Temes, a Duna és a Tisza árvái egyesültek egymással, s beláthatatlan távolságra mindent elborítottak, csak fáradtsággal és nagyon lassan sikerült a kultúra számára meghódítani. A múlt évszázad közepén még 154 790 kat. hold földterület volt itt, melyet „al-dunai réti földek” néven ismertek, és amely használhatatlansága miatt teljesen elhagyatva hevert.

E vad területek széleit, alapjában, már Mária Terézia kezdte betelepíteni a XVIII. sz. végén. Ekkor keletkeztek a Dunától mentes magasabb fekvésű parton, a legjobb földeken, a német, szerb, horvát és román lakosú községek.

1865 óta újabb kísérleteket vett a vármegye, hogy töltések emelése által új területeket ármentesítsen, s oda új községeket telepítsen. Telepített is új

községeket a német, bolgár és szlovák lakosú Marienfeldet, Ivanovót és Gyurgyevót. De ezeket az 1876. évi árvíz elseperte.

Új erőkre volt szükség, kitartóbb birkozókra a Dunával. Ekkor gondolt az ország az „idegenbe szakadt véreinkre”, a bukovinai románok közt „pusztuló” székelyekre, és akkor kaptak ők helyet a tág kebelrel még ki nem osztott maradék földből, abból a közvetlen a Duna mellett fekvő 36 000 holdból.

A telepítést intéző külön al-dunai telepítési bizottság nagy munkáját is jellemezte az a nagylelkűség, amellyel mindenkiről gondoskodva lett. A „hazatelepülő” székelyek számára kijelölt helyeket, például Vojlovicán, a megérkező székelyek már betelepítve találták az árvízmosta Marienfeld vagy a Bácskából idegyűlt német és szlovák lakosokkal. Ők, szegények, települhettek aztán a falu mögé, az új erdőirtásokra.

Ennyit a múltból.

II.

A KÖZSÉG STATISZTIKÁJA ÉS DEMOGRÁFIAI ADATAI

A község neve és területe. Vojlovica ma már nagyközség vasútállomással, 837 házzal. Nevét, mindjárt a háború után, a határában fekvő vojlovicai zárdától kapta. (Régi neve Hertelendyfalva volt, melyet a község megalapításakor, 1883. július 21-én kapott az akkori főispán Hertelendy József nevééről.)

A község területe 4856 kat. hold 100 négyszögöl, ebből magára a falura esik 272 kat. hold 919 négyszögöl. (Háztelkek, kertek: 209 kat. hold 800 négyszögöl, utcák, park: 53 kat. hold 119 négyszögöl.)

A község területének megoszlása művelési ágak szerint:

Szántóföld (háztelkekkel)	3736 kat. hold	298 négyszögöl
Legelő	528 " "	916 "
Szőlő	25 " "	774 "
Rét	25 " "	217 "
Erdő	27 " "	217 "
Terméketlen (uccákkal)	513 " "	878 "
<i>Összesen</i>	<i>4856 kat. hold</i>	<i>100 négyszögöl</i>

A talaj agyagrétegekkel tarkított sárga, más helyen szürkés homok, amelyen egy félméternyi vastagságban termékeny lösszerű anyag fekszik. A szántóföldek tehát 2–6. osztályú termékenyséű földek.

A pontos földmegoszlás 1938 szeptemberében nemzetiségek szerint a következő:

435 magyar gazda kezén van	1200 k. hold	1298 négyszögöl	(24,8%)
160 német gazda kezén van	750 k. hold	769 négyszögöl	(15,3%)
304 szlovák gazda kezén van	1448 k. hold	35 négyszögöl	(29,8%)
Idegenek (többnyire hitelezők, ügyvédek) kezén van	362 k. hold	570 négyszögöl	(7,5%)
Terméketlen (legelő, rét, erdő)	1094 k. hold	628 négyszögöl	(22,6%)
<i>Összesen</i>	<i>4856 k. hold</i>	<i>100 négyszögöl</i>	

Anyagilag leggyengébben, tehát, a magyarok állnak. Ennek okáról majd alább lesz szó. A magyarok kezén van a földek 24,8%-a, a németek kezén a földek 15,3%-a, a szlovákok kezén 29,8%-a. Hitelezők, ügyvédek kezén a földek 7,5%-a van.

A földbirtokok megoszlása a falubeli gazdabirtokosok között – nagyság szerint – ugyancsak 1938 szeptemberében:

	<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>szlovák</i>	<i>összesen</i>	<i>%-ban</i>
1/4–2 holdas birtok	223	68	118	409	45,8
2–10 holdas birtok	126	66	140	332	36,9
10–20 holdas birtok	23	17	40	80	8,9
20–50 holdas birtok	6	5	5	16	1,9
ház és föld nélkül	57	4	1	62	6,5

A községben 62 ház és föld nélküli mezőgazdasági munkavállaló van, ehhez azonban hozzáadhatjuk a 1/4–2 hold birtokkal rendelkezőket, sőt a 2–10 holdas birtokkategóriából is kb. 200-at, akiknek földje családtagjaik magas számánál fogva megélhetést nem nyújt. Tehát a falu 899 gazdjából 670 embernek és családtagjainak egész évi megélhetése attól függ, hogy vajon sikerült-e kapniuk mellékkeresetet, napszámomunkát vagy elhelyezkedést a városban: Pancsován, vagy Beográdban.

Ebből a 670-ből a magyarok száma körülbelül 380.

Népmozgalom. A vojlovicai székelység legnagyobb problémája a nagy szegénység mellett a nagy szaporaság. Ágoston Sándor református püspök ittjártakor örömmel állapította meg, hogy „itt nem az egyke, hanem a tizenegyke dívik”. E tekintetben sem a háború, sem az azt követő nagy gazdasági és erkölcsi válság változást eddig még nem hozott. Ötven év alatt a lakosság száma megkétszereződött. Ez vonatkozik különösen a magyarokra és a szlovákokra, a németek száma alig változott¹:

év	magyar	német	szlovák	egyéb	összesen
1884	778	550	610	–	1938
1890	939	594	594	19	2146
1900	1151	727	752	12	2642
1910	1226	684	992	15	2917
1921	1479	710	1050	49	3288
1931	1662	759	1174	61	3656

A világháború halottainak száma 40. A természetes szaporulatból le kell vonjuk még a kivándorlók számát. Ez aránylag minimális: Amerikába (Argentínába) kivándorolt 5 magyar család, Magyarországra 1 család, összesen mintegy 20 lélek. Itt jellemzi még a régi telepítési bizottságok korrupt munkáját az is, hogy nagyobb kivándorlás a székelyek közül csak egy volt: mindjárt kezdetben – mert az ő számukra már *nem volt* hely, vagy ha volt is, kevés jutott. Ekkor vándorolt el mintegy 70 család, körülbelül 200 lélek, ki vissza Bukovinába, ki Erdélybe: Csernakereszturra, Dévára, ki Szécsénybe, Krassó-Szörénybe.

Szerencsére, ezeket a kivándorlás, háború ütötte hézagokat néhány év szaporulata már pótolta. Tehát nyelvi szempontból a magyarság jól áll, és sorsa a közeljövőre is biztosítottnak látszik.

A bevándorlók száma sem változtatott sokat a falu természetes szaporulatán. Ezekhez számíthatjuk az utóbbi években, mind nagyobb számban idegyülekező, olcsóbb lakást kereső városi gyári munkáscsaládokat. Az utolsó népszámlálás 61 ilyen idegent talált a faluban. Ma e szám körülbelül megkétszereződött.

Tehát a falu tényleges szaporulata megfelel körülbelül a falu természetes szaporulatának.

Sokkal érdekesebb, jelentéktelennek látszó és mégis sokkal fontosabb adatokat találunk magukban az anyakönyvekben. Sokszor a falu belső életének a szeizmográfjai ezek az anyakönyvek. A legkisebb anyagi vagy erkölcsi változás itt rögtön jelezve van.

Egyben, hogy a székelyek szaporulatáról is még tisztább képet alkothassunk – álljon itt a református egyház anyakönyveiből másolt statisztika:

év	születés	halálozás	szaporulat
1884 ²	16	10	6
1885	50	35	15
1886	63	23	40
1887	57	51	6
1888	69	24	45

1889	61	41	20
1890	56	61	-5
1913	69	22	47
1914	72	43	29
1915	45	33	12
1916	33	27	6
1917	41	31	10
1918	27	17	10
1919	67	25	42
1920	70	32	47
1927	67	20	47
1928	77	24	53
1929	62	27	35
1930	81	32	49
1931	69	37	32
1932	67	29	39
1933	76	32	44
1934	77	30	47
1935	55	20	35
1936	57	26	31
1937	65	19	46
1938 ³	41	11	30

Láthatjuk, az utolsó évtized születési számai növekedőben voltak az első évtizedéhez képest, a háború okozta veszteség is rövidesen pótolva lett. A születések száma legmagasabb 1930-ban volt: 81-gyel, a legalacsonyabb 1918-ban: 27-tel.

De nem kerülheti el figyelmünket az utolsó három év születéseinek hirtelen csökkenése. Míg az első évtized átlaga 60 körül járt, az utolsó évtizedé 70 körül, 1935 óta fölé esett. Ez most előreláthatólag, nem lehetetlen, tovább esik. A föld további szétaprózódása ennek egyik oka, másik kegyetlenebb oka: a városba került cselédlányok, a falu későbbi anyáinak „felvilágosodása”. De mindenekelőtt talán a körülbelül három éve működő, általánosan ismert nőiorvos még alaposabban megmagyarázhatná e hirtelen csökkenés okát.

Vigasztalóbb oldala e statisztikának, hogy a halálozások száma, ellenkezőleg, örökösen apadóban van. A halálozások száma legmagasabb 1893-ban volt 71-gyel, legalacsonyabb 1937-ben 19-cel, és így a természetes szaporulat száma legmagasabb mégis 1928-ban volt 53-mal, legalacsonyabb 1893-ban 12-vel.

VOJLOVICA

III.

GAZDASÁGI VISZONYOK

Ami a gazdasági helyzetet illeti, a község, még közelebbről: a székelység anyagi viszonyairól pontos képet nem nehéz adni: tenyéri föld s apró porták. És minden, ami ezzel jár, ez az ő gazdasági életük.

Foglalkozás: földművelés és állattenyésztés.

Minden magasabb mezőgazdasági kultúra lehetetlen. A gazdálkodást különösen megnehezíti a birtokok szétaprottsága. Ha már valamivel nagyobb egy birtok, hat–nyolc különböző részből áll. E bajnak is a telepítés az oka, mert a telepkiosztásnál egy-egy család 10 kat. holdat kapott, de hat helyen. Kaptak egy félholdat (házhelynek), egy másfélholdat, egy „ötfertajt” (2000 négyszögöl), egy „kvadrát”-ot (1000 négyszögöl), lent a Duna mellett a rétbén: két „ötfertajt” és egy háromholdat. Persze az ötven év és az új nemzedékek, a hitelezők és az ügyvédek ezeket még jobban szétmorzsolták.

Hogy miért van ma 435 székely gazda közül 380 föld nélkül, vagy nagyon kevés földdel – ennek is nemcsak a szaporulat az oka, hanem a múlt. A telepeseket elidegenítési tilalom védte 1917-ig, míg meg nem erősödnek –, hisz Bukovinában is a legszegényebbek közé tartoztak, és nomád életet éltek: munkára tavasszal indultak a moldvai bojárokhoz, és oda voltak őszig – most tízholdas gazdák lettek.

A lakosság főterményei a búza és a kukorica. A búzából általánosságban a „bánáti búza” termelése van elterjedve, csak az utóbbi évek hozták be a „bánkúti”-t. Az utolsó aratáson a bánkúti jobban adott: míg a bánáti holdanként 10–15 q-t termelt, a bánkúti 15–18 q-at. A kukoricából több fajtát termelnek. Árpát, zabot, lucernát éppen csak amennyi az állattenyésztéshez szükséges. Kultúrnövényeket: repcét, répát, kendert, lent, komlót alig termelnek. Pár éve a komlóba belébuktak, most már csak a németek és tótok próbálkoznak tovább. Egyelőre a falu veszni hagy minden „haladást”, és marad a régi, bevált búza–kukorica rendszernél.

A szántóföldi termelés megoszlása 1938-ban a következő volt: búza 34%, kukorica 37%, árpa 4%, zab 3%, herefélék 9%, ipari és kereskedelmi növények 6%, kerti vetemények 7%.

A szorosan vett állattenyésztésről sem beszélhetünk: túl sok az egylovas földműves gazda. Tehenek helyett is a kecskék száma nő.

A falu állatállománya 1938 szeptemberében a következő: ló 458, csikó 40, szarvasmarha 510, sertés 645, juh 700, kecske 82.

Tehát a község lakóiból minden 9 emberre jut 1 ló, 8 emberre 1 szarvasmarha és 6 emberre 1 sertés.

Régezte itt is a magyar gulyabeli fehér marha tenyésztése dívott, ma már a hazatérő csordákban sokkal több svájci piros-tarka szimentálit láthatunk. A lovak egyszerű agyonkínzott „parasztlovak”, de találni a jobb gazdáknál, többnyire a németeknél, szebb nóniusz fajta lovakat is, vagy muraközit. A talaj síksága miatt igavonásra csak lovat használnak. Ménes nincs a faluban.

A sertésenyésztéssel sem állunk másképp: egy négyezer lakosú községben kevés a 650 sertés. A kedvelt tenyészirány a mangalica, a szerbiai fajta és ritkább esetekben a yorkshire-i. A sertések száma az utóbbi időben nagyon megfogyott a környéken dühöngő sertésvész miatt.

A selyemtenyésztés is nagy „beszerzéssel” indult, a falut teleültették eper-fákkal, ma már ezek inkább a falu pálinkaforrásai. Pár év csalódása és a rossz beváltási árak után ma már senki sem foglalkozik selyemtenyésztéssel.

Mindezekon kívül egyetlen számba vehető keresetforrás: az ipar. De mit is csinálhatna a falu mást, a falunak sűrűsége miatt terjeszkedni semmerre sem lehet, föld nincs, tehát marad a város. A faluban iparosengedéllyel működők száma a következő: vendéglős 11, pálinkafőző 2, szódavízgyártó 2, kereskedő 9, cséplőgép-tulajdonos 7, kukoricadaráló 3, kovács 3, kerékgyártó 3, asztalos 3, pék 4, mészáros 2, szabó 5, cipész 3, összesen 54.

Ez még nem teljes száma az iparosoknak. A földtelen 670 családból még több mint 600 maradna kenyér nélkül. Ennek a hatszáznak kétharmada él még iparból, a többi fuvarozásból és napszámból. Most, hogy megvannak az olcsó munkás vasúti jegyek, többnyire Beográdba járnak át, a gyárakba. Itthon laknak, reggel négykor indulnak, és este hat után jönnek vissza. Ezek 4–5 dináros órabérrel dolgoznak.

ÉLETMÓD

Jóllehet a társadalmi megbecsülésben különböző kategóriákba osztható a falu lakossága – életmódjuk azonban nagy vonásokban azonos. Táplálkozásuk, ruházatuk, lakásviszonyaik majdnem egyformák. A gazdagabb gazda, lehet neki hat szobája, éppen úgy egy helyiségben él összezsúfoltan, mint a napszamos vagy a gyári munkás.

Életmódjukban a legnagyobb különbséget még akkor kapjuk, ha nemzeti ségek szerint osztjuk őket: másképp él, ruházkodik és lakik a magyar, a német, a szlovák.

Táplálkozás. Szegény községnek a táplálkozása is már csak szegényes lehet. Hogy öreg főinformátorom szavaival éljek: „Améjen étkezés van itt a faluba,

csak az Isten őrizzen attól. Hány hejt nincs szalonna! Még hírit sem hallották már vagy tíz esztendeje, hogy mejen.”

Táplálkozásuk hiányos és egyoldalú. A nagy szegénység miatt rendelkezésükre álló alapanyag: fehérje és zsírszegény. És aztán helytelen főzés technikájukkal még a meglévőekben is csökkentik a minőségi élvezést. A falunak kárára van az is, hogy azt a kevés tejet, tejtermékeket és tojást sem ők fogyasztják, hanem behordják a szomszéd Pancsevóra, és eladják.

Főtáplálékuk ezelőtt a málé volt, ma már inkább, talán, a kenyér. Különösen amíg az aratáskor-csépléskor gyűlt rész tart. Törpebirtokaikon termelt kis búza nem fedezi egész évi szükségletüket, 4-5 q búza nem lehet elég egy családnak, ahol 6-8-an esznek – és akkor marad a málé.

Külön-külön kérdezgettem, hányszor táplálkoznak naponta. A válasz az volt, hogy ők ugyan „ételt” (meleget) kétszer esznek, de bizony itt a szomszédban jobbra is, balra is, csak egyszer főznek naponta. Ezt mondta aztán a „szomszéd” is . . .

A tény az, hogy a lakosságnak a fele tényleg egyszer eszik meleg ételt naponta: délután öt óra körül. A többiek reggel tízkor is készítenek hirtelen valamit: rántott levest vagy hasonlót. Háromszor már csak a „kivételesek” főznek, inkább a németek.

Mit főznek? Káposztát, pityókát (krumplit), faszujkát (babot), paradicsomot. Ezzel vége is mindennemű lehetőségnek. Ugyanakkor sok szép félholdas kert parlagon marad egész éven keresztül, a kertgazdaságot teljesen elhanyagolják. Gyümölcsfáikat is talán meg lehetne számlálni. Itt látja az ember, hogy a falu nyomorultságának maga a falu az oka.

Legkedveltebb eledelük a hús, de a pénzhiány ennek az élvezetét is megnehezíti. A mészárosok bevallása szerint nagyon sokan vannak, akik egy „negyedkilócska”, „félkilócska” marhahúst szoktak venni. Pedig ebből otthon 6-8-an kell hogy „megebédeljének”. Kérdeztem, hogy csinálják ezt: hát, például, megfőzik paprikásnak, és mártogatják mindannyian kenyérral vagy máléval. A végén jóllaknak mindannyian. S vizet isznak rá.

Hogy mennyire ez a valóság és hogy mennyire igaza volt az öreg Ömböli Marci bá'nak is, bizonyítják az alábbi számok: a község iskolájából származó adatgyűjtésem.

A magyar tagozat II. osztályának 64 gyermeke közül egy szeptember végi délután például az étkezések így alakultak:

reggelre száraz kenyeret	evett	14	gyermek
zsíros kenyeret	"	21	"
kávét és kenyeret	"	19	"
rántott levest	"	5	"

vacsoramaradékot	"	5	"
ebédre semmit	"	22	"
szalonnát kenyérrel	"	26	"
levest	"	12	"
levest és még valamit	"	4	"
vacsorára szalonnát kenyérrel	"	10	"
levest	"	48	"
levest és még valamit	"	6	"

A 64 gyermek közül 16-nál vasárnap sem volt hús.

Talán még e kis statisztika adja a legtisztább képet a falu táplálkozásáról. A gyermekek közt voltak jobb módú szülők gyermekei, iparos, kiskgazda és napzámos gyermekek.

Ami az italokat illeti, itt a faluban a pálinkafogyasztás a népszokás. Különösen a székelyeknél. A borivás marad a vasárnapi mulatozásokra. A sör pedig a németnek. Antialkoholista propagandát körükben csak a pénzhiány folytat – de biztos sikerrel. Nyilvános részegség, amin ugyan ők nem ütköznek meg, nem gyakori. Züllött, részeges típusok ma már alig vannak. Összesen hármat tart nyilván a falu közvéleménye. Azokat a „vasárnapi mulatozásokat” is nagyobb lármával csinálják, mint azt az a fejükbe került borgőz megérdemelné!

Ruházkodás. A ruházkodás terén is, mint mindenben, mind nagyobb tért hódít magának a városi elem. Ez az egyetlen közös vonása a három nép viseletének. De azért mégis mintha a németek és szlovákok jobban ragaszkodnának németségük és szlovákságuk kifejezéséhez. Általában a falu veszíti néprajzi érdekességét, mintha a népképzelet kihűlőben lenne.

Mind sűrűbben előfordul, hogy a szerb faluban szolgált fiú szerbesen lapítja be kalapját, vagy szlovákos sárga inget vesz fel. A leányok a város után „dirndli”-ben jönnek haza, és elfelejtik a „rakott szoknyát”, vagy kevés pénzükből „úri” ruha után vágnak. Szerencsére, az itthon maradt falu még ujjal mutat a „kivetkőzött” leányra. Az öregek mind és a fiataláságnak még kétharmada megőrizte ősi izlését és valamennyire akkomodált régi székely viseletét.

Különös, hogy a ruházkodás terén megnyilvánuló fényűzés nem csökken a földek szétaprósodásával, hanem éppen még fokozódik. Mindenestre ez a fényűzés vagy a táplálkozás, vagy az egészségápolás rovására történik.

A németek és szlovákok viselete az általánosan ismert torontáli német és szlovák viselet.

A magyarok viselete a Bukovinából magukkal hozott ős székely viselet. Amitől leginkább annyiban különbözik, hogy most már gyári anyagból készül. A jugoszláviai magyar Gyöngyösbokrétákon mindenütt feltűnést keltek különlegességükkel.

A leányok ruházata két–három fehér alszoknyából, a színes, rakott felsőruhából áll, szedett bő ujjú fehér inggel és vörösbársony aranykötéses mellszorítóval, „pruszlikkal”. Hajukat két ágba fonják, és szalaggal kötik össze. Szoknyájuk a legtöbb esetben piros színű, de változhat, csakhogy akkor stílusosan, a „pruszlik” meg a szalagok színe is változik.

Az asszonyok ruhája ugyanez fekete színben, egyszerű fekete szoknyával, fekete „pruszlikkal” és fekete kendővel.

A legények ruházata: testhez álló fekete posztónadrág csizmával, egyszerű, egyenes kabát, régenste vastag fekete prémmel és az ismert falusi kalap. Nyáron nadrág helyett csizmába szorított bő gatyát kellene hordaniuk, mint apáik, nyitott kis mellénnyel és selyem nyakkendővel: a székely „sejem ruvával”. Azonban e székely bő gatyától a mai fiatalság már elidegenedett, mert „azt már sehol sem horgyák”. Inkább Bata-szandált vesznek német vasalt nadrággal. Az ősviselet megmaradt már csak „ünneplő”-nek.

A téli népszínművek és a Gyöngyösbokrétában való részvétel újabb erőt adott a falusi elemnek: csodálkoznak, hogy más olyan szépnek találja, amivel ők már „jöllaktak”, és elhagyni készülnek.

Lakás. A falut a múlt évszázad végi bécsi telepítési rendszer téglalakjára építették, nyílgyenes, párhuzamos utcákkal.

A legelső székely házak itt az Alföld szélén is úgy épültek, mint ott kint a Kárpátok lejtőin – fából. Háttal északnak, lecsapott magas tetővel, beljebb építve, kis kerttel a ház előtt, hogy „az idegen ne nézzen be a felesége ágyába”. Közül volt az „eresz”, az utca felé a „nagyház”, hátul a „kisház” – a jobb módúaknál. Egy kis székely ország volt itt épülőben – ha nem keverték volna össze őket a németekkel és szlovákokkal, és az akkori kormánybiztos el nem rendelte volna az utcára építést, meg az „egészségesebb” német építkezést. 1890 táján elégedetlenségek is voltak emiatt a székelység részéről, de közben elfogyott az erdő, nem volt több fa – és indulni kellett az árral.

Azóta „verik” a házat, és fedik cseréppel. Házaik alacsonyak, kicsinyek, vert falúak, melyet sárral becsapkodnak, majd kimeszelnek. A székely házak 85%-a, a szlovák házak 65%-a, a német házak 35%-a még ma is vert ház. A németek malteros téglaházainak nivóját a székelyek tehát még nem érték el.

Azok, akik elérték, megbánták: télen, amikor a hideg kossava megindul, kétszer annyi tüzelővel sem tartanak olyan meleget, mint a gyengefűtéses kis székely házak. Ellenben a kis, földes székely házak, mivel a talaj is nedves, nagyban támogatják a tuberkulózist. Az utolsó tíz év 275 halálesetéből 82 volt tbc-s, tehát a halálozások 30%-a.

A falu 209 kat. holdnyi területen épült félholdas telkekkel. Kezdetben 1884-ben tehát 419 ház volt a faluban. 1910-ben már 588, 1921-ben 670, 1931-ben 755 és ma 1938. szept.-ben 837 ház van a faluban. A lakóházak száma

62-vel kevesebb, mint a családok száma. Ebből 57 a magyar háztalan családok száma.

A lakások legnagyobb része szoba-konyha (az „eresz” és a „nagyház”). Kétszobás székely ház körülbelül 20 van a faluban.

A városi hatás erősen meglátszik már a lakások bútorzatán is: a valamikor olyan híres gerendáig érő vetett ágyakat felváltotta az „úri ágy”, a „tulipános ládákat” a fiókos „sublót”, az olcsóbb fajta gyári szekrény. Az ős székely festékesek, régi díszes „tángyékrok” és cifra virágos kancsók is mindjobban ritkulnak. Elkallódnak, összetörnek – és nem érkeznek utánpótlás.

KÖZEGÉSZSÉGÜGY

Már az eddigiekből láthattuk, hogy a közegészségügy még sok kívánnivalót hagy hátra: táplálkozásuk elégtelen, lakásuk sok esetben egészségtelen és mind-ez mellett az általános egészségvédelmi munka a faluban még szervezetlen.

Máskülönben szeretik a tisztaságot – már hiúságból is. Szeretnek takarítani – különösen ünnepek előtt. Ezzel legalább elérik, hogy lakásaikat évente 3–4-szer meszelik. Szeretik a fürdést is – de csak nyáron, a Dunában. Hétköznapokon megelégszenek a kéz és az arc megmosásával, szombaton este vagy vasárnap reggel, a legjobb esetben, derékgig mosdanak.

A faluban elegendő ivóvíz van, a kutak 8–10 m mélyek, de egészségügyi állapotukról semmit sem tudnak. Másik hátrányos dolog az egészségügyre, hogy sok helyen még mindig hiányzik az árnyékszék. Ezzel nem sokat törődnek, csak azon csodálkoznak, hogy az évente rendszeresen meg-megújuló dögvész épp a baromfiakat viszi magával.

A közös tál, közös pohár étkezési rendszer már veszendőben van. Különösen az újabb nemzedékeknél. Állatokkal sohasem laktak együtt, még a románok közt sem, legfeljebb csibét keltetnek a szobájukban.

A falu egészségügyi személyzete egy orvostól és egy szülésznőből áll. De orvosban, kórházban nincs hiány a szomszéd Pancsevó közelsége miatt. Sőt Beogradba, a fővárosba is átjárnak. Szeretik orvossal kezeltetni magukat. Ez lehet a magyarázata a halandóság csökkenésének: amióta a falu fennáll, az 1937. év érte el a minimumot 19 halottal (csak a reformátusokat számítva, de ez körülbelül a falunak általános képét adja).

És most beszéljenek a számok.

A református anyakönyvek adatai szerint, az utolsó tíz év, tehát 1928–1929-ig a születések száma 686, a halálozások száma 275, a természetes szaporodás 411.

A halálozások száma koronként:

2 éven aluliak	138
2–20 évesek	34
20–50 "	42
50–80 "	52
80 éven felüliek	9
Összesen:	<u>275</u>

Láthatjuk, a csecsemőhalálozás minden dicséretes szaporulat ellenére aránytalanul nagy. A gyermekek 30,1%-a pusztul el. A csecsemőhalálozás okai között elsősorban a bélhurutot, másodsorban a veleszületett gyengeséget jelöli meg az orvos halottkém. Tehát a rossz, hanyag táplálás az egyik oka, második a túl korai házasságokban keresendő. Milyen gyermeket szülhessen egy 20 éven aluli házaspár?

A férfiak aránylag kevés halottat mutat fel. Még szebb része e statisztikának, hogy olyan sokan elérik az 50-et, illetve a 80 évet.

gyomorbad	76
végelgyengülés	14
nem természetes halál	5
összes egyéb betegségek	98
Összesen:	<u>275</u>

A rossz lakás és a rossz táplálkozás vitt el a 275 halottból 158-at. Ez a halálesetek 57,4%-a. Ugyanakkor az összes egyéb betegségekre csak 98, illetve 35,6% esett.

IV.

TÁRSADALMI VISZONYOK

Alapjában csak most, az eddig elmondottak után, kezdődik a falu, a nép igazi realitásának belső életének a fölfedezése. A falu szépségét nem külső viszonyaiban, gazdasági életében kell keresni – ott a szegénység, a nyomor, a valóság kegyetlen. Igazi költői szépsége, ha még érintetlen, belső életében, „magánéletében” van.

Ha kétségbeesik is a szociológus Vojlovicán, az etnográfus Eldorádót fedez itt fel. Egy kissé ugyan romlásnak indult Eldorádót, de amin még segíteni és javítani nem késő!

Családi élet. A társadalom legkisebb sejtje, a család, még érintetlen. Túl érintetlen, annyira érintetlen, hogy a régi pogány vadházasságok, asszonyzoktetések, leánylopások, olyan természetes dolgok ma is, mint voltak a Magurán túl, ahol bejöttek Bukovinából vagy a vereckei szoroson túl, ezer évvel ezelőtt. „Modern” családi életük nem annyira a lelki, mint inkább a munka és vagyonközösségen épül fel. De azért szerelem is van mindenütt, különösen az első években, később „megszokják” egymást.

A házasságkötés szokásos ideje leányoknál 16–18 év, legényeknél 19–22 év. Esküvő után a fiatalok a fiú szüleinek házába költöznek addig, amíg „fel nem verik” a saját házukat.

A családban döntő tekintély az apa. A feleségnek nem nagy beleszólása van a gazdaság intézésébe, a legjobb esetben segíthet, de jobb, ha „végezi a dógát”. Az ő „dóga” az otthon, a gyermekek gondozása, nevelése, iskolába küldése. Itt említem meg, hogy az asszonyverés régi szokása ma már ritkulóban van, de még mindig elő-előfordul. Ezek szoktak aztán a leghűségesebb székeley menyecskék lenni.

A szülők viszonya a gyermekekhez: szeretik gyermekeiket, ha öt is van még hátra, de ha a hatodik meghal, keservesen megsiratják. Lobbanékony természetüket azonban a gyermekek néha megsínylik, akkor bottal, doronggal, villanyéllal kapnak szegénykék. De ha a gyermek megbetegszik, utolsó pénzét is kész orvosra költeni az apa.

A szegényebb szülők kihasználják gyermekeiket, már 10–12 éves korukban szolgálni küldik.

A gyermekek viszonya a szülőkhöz romlóban van. Aránylag sok a teljesen magára hagyott, vagy rossz gondozásban részesülő öreg szülő. Ahogy felnőnek és házasodnak, just követelnek, perelnek, és ügyvédet hoznak a házba. Hány kis részecske ment így át ügyvédkézbe? A határ 3736 hold szántóföldjéből 362 hold van „idegen” kézen. A faluban lakók kezére „átmenet” birtokokról nincs nyilvántartás . . . Mindezért a háborút okolják.

Társadalmi élet. Társadalmi a falunak is van, sőt társadalmi rétegei is vannak. Saját körükben is lenézik és irigylik egymást. Az iparos lenézi a „parasztot”, a tízholdas gazda többnek tartja magát a háromholdasnál, a kétlovas megveti az egylovast, és teljesen elszigetelten él a faluvégén, a „csir-csében” a föld nélküli napszámos népség. Különbség van a „felvidékiek” és az „alvidékiek” közt. Még mulatni sem járnak egy kocsmába.

Szónoklóiak, vezérek vannak, akik közt megoszlanak a családok. Ők képviselik tényleg, nemcsak választásból az egész falut a presbyteriumban és a község előljáróságában. Ha az illető kiesett a presbyteriumból, az összes mögötte álló családok megharagszanak a papra vagy a bíróra. Ezeken keresztül gondolkozik és cselekszik a falu.

Mindezek fölött azonban él még köztük az ős székely „együvé tartozás” érzése. Itt érzi az ember, a székelyek közt, mi is az a közösségi lélek létezése. Csak az a baj, hogy ez ma már nem mindig tudatos.

Egyesületekbe csak nehezen vonhatók be. Csekély társulási hajlandóságuk folytán minden mozgalomban ugyanazon csekély számú erre alkalmas egyén vesz részt.

A nagy „osztályellentétekről” fogalmuk sincs. A falu lakosságának négyötöde törpebirtokos, szegénygazda, 5–6 gyermekkel családonként, de még senkinek eszébe nem jutott, hogy valamiben „igazságtalanságot” keressen, vagy valakiben „elnyomót”. Egyetlen gróf, akit ismertek, gr. Hadik András volt, Bukovinában, a XVIII. század végén. Nem is panaszkodnak ők – ha csak a zsidó ellen nem, aki „olyan olcsón vesz meg tőlük mindent, amit eladnak, és olyan drágán árul nekik mindent, amit ők megvesznek”.

1897 óta működik a faluban egy hitelszövetkezet. Ez idő szerint, sajnos, inkább csak fenntartja magát. 1907-ben alakult meg a helyi Földművelő Kör, a „Hangya” szövetkezeti bolt, ezeket a háború sepepte el. Újabban Gazdakör alakult a petrovgrádi Közművelődési Egyesület támogatásával, mint a Bánáti Gazdasági Egyesület vojlovicai fiókja. 1927 óta áll fenn a Tűzoltók Egyesülete, 1931 óta a Keresztyén Ifjúsági Egyesület végzi munkáját, mint a beogradi K. I. E. központ tagja. Az egyesület dalárdája téli estéken népszínműveket ad elő. Csikós, Vöröshajú, Tépett rózsza féle darabokat. Erdélyből elhozta nekik a Csáki bíró leányát, ezt már „nem szép”-nek találták. Szerintem inkább nehéznek.

A magyar falvakat betöltő, nem sokat végező különféle fajtájú és elnevezésű körök, egyletek, egyesületek, szövetségek, tehát itt nem találtak talajra.

A vojlovicai székely szerint ezek semmiféle érdemleges tevékenységet nem fejtenek ki, sőt az alapszabályokban hirdetett összetartás ápolása helyett is a széthúzás melegágyai. Nekik, különösen nem kevés okuk van így gondolkodni, mert nem is volt itt a faluban olyan fejlettség, veszekedés, mint pár éve, amikor két dalárda terjesztette egyszerre a kultúrát.

Mintha éreznék, hogy a falu népét faluközösséggé az ilyen szervezetek még sohasem tették és nem is teszik, mert az mindig ezek előtt és ezeken kívül van. Ezt tapasztalja az ember itt Vojlovicán.

Tömörítse össze a férfiakat egy komolyan működő gazdakör, az ifjúságnak legyen meg egy egyesülete, könyvtárral, dalkörrel, az asszonyoknak valami szövetkezetféléje. És több nem is kell egy faluba. A többit végezze az a református lelkész, vagy az a katolikus plébános.

A falu belső élete. Egy falu élete az esetlenségig egyszerű. És mégis a számtalan egyszerű mozzanatok mozaikjából látja az ember, hogy még az

„egyszerű” életnek is mennyire bonyolult a valósága, és hogy milyen nehéz azt egy szaktudomány keretei közé szorítani.

A falu szorosan vett életrajza: a falu belső élete olyan kérdéskomplexumot tartalmaz, amilyenről apáink nagy, vastag „monográfiákat” írogatva nem is álmodtak. Mert valamilyen társadalmi egység felmérése ma már nem kezdődhet a gazdasági problémáknál, és végződhet a népegészségügynél – hanem csak mindezek után kezdődik.

A falu élettendenciáinak a felismerése, lelki, erkölcsi, szellemi megnyilvánulásainak a számbavevése, összehasonlítása – és irányítása! – ez kell a mai falukutatás értelme és gerince legyen.

Itt sem aztán azok a számok számítanak, hogy hányan hallgatnak, vagy nem hallgatnak rádiót, vagy járatnak újságot – hanem fel kell mutatni, hogy ezeknek milyen hatása van a lelkek berendezkedésére, milyen irányba terelik gondolkodásukat, igényeiket.

Külső, gazdasági okokkal csak felületes szemlélődéssel magyarázhatunk meg mindent. Mélyebbre kell hatoljunk, ha meg akarjuk látni, hogy a gazdasági és szociális okok mellett mennyire inkább a sok kis lelkek tévelygésein, botorkálásain, „maniére de penser-in” múlt magának a nemzetnek a bukása vagy újjászületése is.

A vojlovicai székelyek hétköznapiakon a mezőn vannak, kisebb csoportokban, szerteszéjjel a szántóföldeken. Vagy a városban, a gyárakban. Szótlanul végzik munkájukat, mintha nem is gondolkoznának. Az adott pillanatnál, vagy a szomszéd búzatáblánál tovább sehogy sem megy gondolatuk. Vasárnap, ünnepnap és télen aztán kiélik lelki életüket: kibeszélgetik magukat. Ez a nagy tömeg. Beszélgetésük témája: a megélhetés nehézségei, vetéskilátások, a világháború, Hitler, a falu pletykái. Ezzel ki is merült témakörük.

De vannak köztük egyszerű parasztemberek, akik agyonfáradva is felmennek az ifjúság otthonába, hogy meghallgassák a rádión az esti híreket. Ők már tudják, hogy sorsuk végeredményben a német piacoktól, vagy az orosz dömping búzától függ. Velük el lehet beszélgetni Hitleren túl is, a fasiszta, nemzetiszocialista világnézetről is. Sőt el is várják az embertől. Témakörük tágabb s ezzel belső életük is gazdagabb. Ez meglátszik házukon, családjukon, viselkedésükön, hangjukon, sőt már mondatszerkesztésükön is.

Belső életük nagy változásaiban nagy szerepet játszik a városi élet közelsége, a városi kultúra beszivárgása is. Itt is kialakulófélben van már a falusi fiatal-ságnak az a „micisapkás” típusa, amelyik már nem hajlandó apái életmódját folytatni. Pancsevón és Beogradban felszedett gesztusokkal állnak elő, és a haladást, a kultúrát a hagyományok megtagadásában látják. Belevetik magukat egy felületes, tartalom nélküli életmódba, a kultúra külsőségei majmolásánál

tovább nem igyekeznek, és minden befolyásnak könnyű zsákmányul odadobják magukat.

Mindaz nem baj, hogy a gyorsan rohanó civilizáció után vetették magukat – a baj csak abban van, hogy a civilizációért feláldozzák őseik kultúráját, az ősök szép iránt való erős érzékét, költői lelkét és erőt adó hinnitűdását, önbizalmát.

Ősi népművészetük öntudatlansága is megszűnőben van. Nem öntudatlanul, a maguk szükségletére készítik a székely varrottásokat, hanem hogy eladják, piacra dobják. Ugyanez a pusztulás tapasztalható a szájhagyományok körében is, a népköltészet termékeit is már inkább csak az öregek őrzik, vagy az itthon maradt parasztlégények. A „micisapkás” legújabb nemzedéknek már minden mindegy, hogy magyar vagy szerb, vagy a városban felszedett slágerdalokat éneklie.

Szórakozni is lassan elfelejtenek, szórakozásuk tartalmát vesztette, elszíntelenedett. A nagy penitenciás lakodalmazások, farsangi „bíró táncok”, mondókás húsvéti locsolások, a téli „fonók”, „guzsalyosok” mind-mind már alig érekliek a fiatalokat.

A vasárnapi kocsmá, tánc, bor és kugli, úgy látszik, teljesen kielégíti őket.

Ez a valóság. És ez a valóság mégis vigasztaló, mert a falusi nép elszíntelenedése ma már általános, és kevés olyan magyar község van Jugoszláviában, amelyik mindennek ellenére mégis ennyire megőrizte volna ősi eredetiségét, mint Vojlovica.

V.

Kulturális élete a falunak alig van, de kulturális értéke mégis igen nagy. Csak a falut nem kívülről, hanem belülről kell megnézni. Azt is őszinte lélekkel és látó szemekkel.

Mert amikor kulturális életről beszélünk, akkor megállapítjuk azt az általános szomorú tény, hogy úgy a magyarok, mint a németek, mint a szlovákok kulturális élete leginkább csak az összeverődött dalkörök dalozásában és a szerepelni szerető színészek téli színészkedésében nyilvánul meg. A magyarok annyival vannak az élen, hogy a református egyháznak „Ifjúsági otthona”, illetve „Népháza” van: rádióval, most szerveződő könyvtárral és a mindezekkel járó összejövetelekkel. Magyar újságírók is bele-beleszólnak az odagyúlt lelkékbe. „A Munka”, a „Reggeli Újság” embereit emlegeti a nép különösen.

De mindezt még mindig nem elég. Túl sok minden van a jövő kezében ahhoz, hogy a jelen kielégítő lenne. Csoua-e, hogy a nép akkor vezető, vagy legalábbis vezető eszmék hiányában figyelmen kívül hagyja a kultúrát és a maga apró, mindennapi ügyes-bajos dolgaival törődik. Tehát, alapjában itt sem a faluval

van baj, sok mindenért a falun élő „intelligencia” a felelős. Mert ez itt is, mint mindenütt, a maga kasztszerű elkülönült társadalmi életét éli, elzárkózik, nem kapcsolódik be a falu életébe, és a falu emberibb életlehetőségeivel nem sokat törődik. Sőt, diszharmonijával mindig melegágya volt a faluközösséget romboló elemeknek, érdekeknek.

Közben olyan ellenvetések is elhangzanak, hogy „a nép rossz”, „a nép hálátlan”. De hát mikor nem volt a nép rossz és hálátlan? Vagyis, alapjában soh’sem a nép volt az, hanem egyesek a nép közül. De az utat a falusi házakba meg kell tenni, mert addig kulturális élete a falunak soh’sem lesz. Sem megállása a teljes kivetkezés felé.

Pár őszinte szót a nép vallásosságáról.

Ha a vallásosság külső megnyilatkozását a templomlátogatásban vesszük, a falu vallásossága az utóbbi években hanyatlást mutat. A templomlátogatók száma a felére szállt alá.

Úgy látszik, a vallás nem nagy probléma előttünk, nem világnézeti probléma, inkább egyszerű adottság, amelybe beleszülettek. Az élet értelméről és céljáról nem sokat gondolkoznak. Mindennapi életükkel annyira kötve vannak a földhöz, az anyaghoz, hogy idegen előttük minden absztrakt elgondolás. (Ezt magyarázza és bizonyítja az a másik jelentéktelennek látszó szokásuk is – különösen a székelyeknél –, hogy még az időt is a térbe vetítik, külső eseményekhez fűzik: aratáskor született, kapáláskor, töréskor két éve stb. stb.). Elvont fogalmak egyszerű lelkeket nem kötik le, csak konkrét tárgyak, képek, események. Ezt a kis, nagyon fontos részletet felejtik el azok a hozzájuk szóló prédikátorok, akik manapság panaszkodnak a nép vallásos közömbösségéről.

A modern civilizáció adta kényelem és biztonságérzet, aztán ez az általános, levegőben úszó mai materialista gondolkodás, úgy látszik, erősen eltompította érzéküket a természetfelettihez. Különös, ez itt egyidejűleg történt a babonák kipusztulásával.

NÉPMŰVÉSZET

Említettem már, hogy ennek a falunak van egy maga alkotta kultúrája, egy erősen fejlett népművészete. A székelység testéből magával hozott székely művészete. A falu anyagiakban szegény, kulturális élete alig van, de lelkiükben – annál gazdagabb, és művészete – annál finomabb.

Meg kell gyűjtani bennük azt a beszélőkedvet és hagyni őket, az okosabbját, beszélni, lesz mit lejegyezzen az ember. Vasárnap este, amikor megtöltik a falut énekkel, oda kell figyelni és lesz mit gyűjtsön az ember a székely népköltészetből. Nagy része a slágerdalok betanulásához lusta, talán alkalmatlan sem volt, erre éneklő úgy-ahogy, éppen lelkéből előkunkorodik. Sokszor így szüle-

tett meg egy új népdal. Bizonyítja ezt az is, hogy sok esetben öt perc múlva már nem tudják elmondani azt, amit az előbb tele torokkal énekeltek. Tehát mégis van még bennük, az itthonmaradottakban, valami az ősi vonásokból, lelkük még az ős székely költői lélek.

Csak a férfiakból vezett ki az az „akarva-akaratlan, tudva-tudatlan művészivé és magyarrá tevése mindennek, amihez hozzányúlt”. Ma már nem fűrnak-faragnak, cifrázzák házukat, szerszámaikat, kezük már többé nem ős székely kéz, ellustult. Ma már csak a temető kopjafáit, „fejfáit” faragják.

Szerencsére az asszonykezek között vannak még érintetlen kezek. Amikor már nagyban útban voltak a „civilizáció” felé, és kidobáltak mindent, ami „régí”, betévedt a faluba pár újságíró, az utolsó órákban, hogy félrevertve a harangot, mentseék, amit mentetni lehetett.

1933-ban a szuboticei „Munka” szerkesztősége kezdeményezésére háziipari tanfolyam létesült, amelyen a vidék magyar asszonyainak és leányainak bevonásával szebbnél szebb háziszőttesek, székely varrottasok készültek el olyan mértékben, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület petrovgrádi kiállításán országos feltűnést keltettek. Sőt, a határokon túl is felfigyeltek e munkákra, és Vojlovica megkapta a legszebb kitüntetést, a „jugoszláviai Kalotaszeg” nevet.⁴

A száz lelkes magyar asszonnal megnyitott tanfolyam anyagi támogatását Marton Andor, a Bánáti Közg. Bank igazgatója, vagy ahogy ők mondják, „Aranyos Igazgató Ura” biztosította. Így adhatta az a néhány sír szélén álló öreg asszony tovább a már feledésnek indult székely varrottasok titkát. Hogy milyen gazdag népművészetük, illetve e művészetet alkotó lelkük, látjuk mintáik, motívumaik számából. Varrottasuk, például, lehet: – sárkányos, csillagos, kígyós, félkígyós, galambdúcos, kakastarajos, fenyőgallyas, tángyéros, keresztetes, ördögtérdes, békás, vaskapcsos, vasmacskás, kistulipántos, szekfűs, cserleves, besztercés, lipovánpálhás, poharas, kólábas, bokrétás és subadiszes. Összesen huszonhat motívum! Az összeöltéseket csipkés és lengyelöltésesnek nevezik. Kétféle – abrosz, terítéknek való – szőtttest készítenek: ablakost és borshímest.

Az országos Gyöngyösbokrétákon pedig viseletükkel, különösen táncaikkal tűntek fel. Viseletükről már volt szó. Táncaik – amelyeket az igazat megvallva szívesebben táncolnak idegenek előtt, mint maguk közt – a következők: egytoppantós, kéttoppantós, sétálós, mé nekéd és – marad nekém és pulykatánc, az ágyig el és vissza, visszásgalopp, gyerehaza Gyurka, friss csárdás, lassú csárdás, ócsárdás.

Nagy szegénységükben mindez olyan „gazdagság”, amelyen gazdagsággal kevés jugoszláviai magyar falu rendelkezik.

Értéküket növeli még az is, hogy őseredeti székely nyelvüket érintetlenül megőrizték. A nagy örökségből ez az egyetlen rész, amely teljes erejében lelkükben ma is él. Ez még öntudatuk alól fakad, és annyira magukénak érzik, hogy idegenek előtt inkább elrejtik és belekínózzák magukat az „úri” nyelvbe.

Nyelvük. – Nyelvük fonetikája a székely fonetika.

– Szeretik a zártabb magánhangzókat a szótóban, de különösen a -t tárgyrag előtt: üde, küzsded, sorkantyu, fejemét, fíjadot, apádot.

– Szeretik a hosszú magánhangzókat is, különösen az első szótag magánhangzóját nyújtják meg: gyérmek, szóga, kőcsön. (Innen van végtelenül elnyújtott zsoltáréneklésük, például.)

– De máskor meg épp ellenkezőleg megrövidítik a magánhangzókat: kenyér, levél, szekér.

– Jellegzetes az „ű” használata is: műköt, tüköt, szívem, cúvek.

Alaktani, morfológiai tekintetben nyelvjárásuk több régiességet megőrzött. A megyek ige megmaradt „menyéknek”, ők ma is „kanálval”, „kézvel” esznek.

– Az ikes igéket különösen szeretik. Náluk a föld termik, a madár megszólalik, ő odalépik stb.

– De ugyanakkor az eső és, a víz foj.

– Előfordulnak beszédükben ilyen összerántott igealakok: tanítani, futtam, üttem.

– Használják az igék szenvedő alakjait is, mint például – a ruva ki lett mosva, a föld megszántódott.

– Említettem már, főneveknél a birtokos rag -val, -vel régies használatát: ő komákval s emberekvel dógozik stb.

– Kedvelt helyragok – a -nit, -nól: Miskáéknit, Miskáéknól, arunnól.

– Feltűnő beszédükben a kicsinyítő ragok használata: lovacskacska, gyermekecske, lányocska.

Megőrizték itt a Duna mellett is a Székelyföld szókincsét. De szókincsükről beszéljen a mellékelt szótár.

SZÓLÁSMÓDOK

Aggyon Isten jó napot! Kenteknek és. Jó reggelt kívánok. Jójckát. Jöjjenek nálunk és – Elmenyünk oda és! Jöjjön az ebédhez. – Csak az Isten áldásával, meg vót. Sten ágya meg.

Hát mán az Isten segítse meg, hogy és tutta megállni éjen sokáig ojan messze idegenbe? Mük szegények vagyunk, de szívünk jó. Még senkinek sem vettük el a kenyert. Ugyan bizony, maraggyon még egy kicsiddég. Meg kénálnám valamiskével. Nem azért jöttem, hogy kénájjanak. Megmonták otthon, hogy kicsiddég üjkek, métt nem jőnek mán kentek és minálunk maj eccer?

Kejj fel, te güzü. Most minnyát végig öntelek vizvel. Ha három éccaka éssze ragadna, sem alunnád ki magadot. Te métt káronkodól? Ne izéjjen kend! Újjön veszteg! Úgy felrúglak, hogy lábod se éri a földet! Úgy megsuvasztlak ódalba, hogy minnyát le tekerédél! Ne röhögj min'ha zabbal kénálnálak!! stb.

SZÁZ SZÉKELY SZÓ VOJLOVICÁRÓL

Apró – himlő
 Bálerka – kis hordó
 Bizget – bolygat
 Bütü – házvég
 Cimbora – jó barát
 Cseszle – szúnyog
 Csiszlálás – titkos pénzösszeadás italra
 Duvad – dagad
 Eresz – előszoba
 Espár – vaskarika a tűzhelyen
 Éveg – üveg
 Féreg – egér
 Fésze – fejsze
 Fijok – új kukoricahajtás
 Fityula – a konty összefoglalója
 Fuszujka – bab
 Füttő – tűzhely
 Gagymatol – piszkol
 Görget – mennydörög
 Gudu – sütő
 Gunya – ruhaöltöny
 Guzgány – patkány
 Guzsaly – kenderfonó
 Gűbe – mélység
 Gűbü – moslék
 Harbuc – görögdinnye
 Harisnya – nadrág
 Hanyigál – dobál
 Hergét – haragít
 Hibók – pocsolya
 Hiju – padlás
 Hornyá – kéménynyílás

Hosszúkó fazak – tejeskőcsög
Hurutni – köhögni
Hutyoró – vessző
Istrimfi – harisnya
Iszánkodik – szánkázik
Iszkitét – izgat, ingerel
Juhászkodik – megcsendesedik
Kaflantyu – papucs
Kaláka – közös kiségités
Kapuzábé – kapufélfa
Karinca – kötő
Kártya – vizes edény fából
Kas – hambár
Kaszaj – gabonarakás
Keszkenő – zsebkendő
Kicsiddég – rövid ideig
Kicsidel – kicsinek tart
Kócs – kulcs
Kopocskál – kopácsol
Kozsók – bunda
Köttes – kelt tészta
Kujak – ököl
Kuttor – kemence
Küjjel – kívül
Külü – mozsár
Lábbeli – cipő
Ladik – csónak
Lájbi – mellény
Lajtorja – létra
Lapi – falevél
Leccs – ütőcske, gyermekjáték
Lipinka – hinta
Lipinkázni – hintázni
Lopta – labda
Loptázni – labdázni
Mellöz – pártfogol
Mentáva – köpönyeg
Mód – vagyon, gazdaság
Móriska – búzarosta
Mundér – kis kabát

Murok – sárgarépa
 Mutuj – szóitalan
 Nyiszitel, nyiszkitel – reszel
 Nyól – nyúl
 Osztováta – szövőszék
 Ótó – túróoltó, borjúgyomor
 Pácska – dohány
 Pakura – petróleum
 Pantofli – papucs
 Papucs – cipő
 Pendej – női alsósoknya
 Pitán – lepény kukoricalisztből
 Pityoka – krumpli
 Pruszlik – női mellény
 Ribanc – rongy
 Ricál – ráz
 Rokolya – szoknya
 Ruva – fejkendő
 Sebest – gyorsan
 Solló – sarló
 Sutu – a tűzhely és a fal közötti üres hely
 Szalmatál – szakajtó
 Terebuza – kukorica
 Tolló – tarló
 Tollu – toll
 Üst – fazék
 Viganó – leányruhácska
 Vigyázkodik – ácsorog

A VOJLOVICAI SZÉKELY NÉPKÖLTÉSZETBŐL

BUKOVINA, ÉDES HAZÁM . . .

Bukovina, mit vétettem,
 Hogy én benned nem élhettem?

Hazám, hazám, édes hazám,
 Bárcsak határod láthatnám.

Látom füstjét, de csak alig,
Hogy az égen feketéllik.

Ha az erdőt levághatnám,
A hazámat megláthatnám . . .

Ezt az erdőt le sem vágom,
Hadikfalvát meg sem látom.

ANDRÁSFALVAIAK ÉNEKE

Andrásfalva mit vétettem,
Hogy én benned nem élhettem?
Elátkozott apám, anyám,
Az Isten es haragszik rám.

Sebesen foly a Szucsáva,
Ülök-e még a partyára?
Sebesen foly a Szucsáva,
Nem ülök én a partyára?

Magosan áll a magos hegy,
Ha sírok es már mindegy,
Elvándorlok messze földre,
Ott maradok én örökre.

PANCSEVÓI KIS PACSIRTA

Pancsevói kis pacsirta,
A két szemét mind kisirta.
Sirtam es, sírok es,
Sirjon a galambom es.
Reám hajlik még az ág es,
Ez a setét éccaka es.

Menyek ide, menyek oda,
Mevagyok én kuruszolva,
Akit sokszor megátkoztam,
Min' csak avval barátkoztam.
Félek tőle, ő es tőlem,
Mi leszen még én belőlem!

SZÜVEM DALA

Sür a szüvem,
Hull a könnyem,
Be igazán,
Fáj a szüvem.
Fáj a szüvem,
Nem szólhatom,
Akiétt fáj
Nem mon'hatom.

SZERELMEM DALA

Szerettelek, szeretlek,
Csak ne mon' meg senkinek,
Sohajtok es éretted,
Naponkint vagy százezret.
Szerettelek, szeretlek,
Csak ne mon' meg senkinek,
Mig egy szép nap reggelén,
Müköt meg nem esketnek.

FÁJDALMAM DALA

Szabad a madárnak
Ágról ágra szállni,
Csak nekem nem szabad
Babám, hozzád járni.
Ne busujj, édcsem,
Nem lesz így ez mindég.
Ki megszomorított,
Megvigasztal az még.

TRÉFÁS RIGMUSOK

Betekintek az ablakon,
Málét látok az asztalon,
Nem kell nekem a málé,
Maraggyon a gazdái!

A sorkantyum taréja,
Máléval van megrakva.
Ha az oláh meglátta,
Turóval fut utána.

Elesett a tyuk a jégen
Maj' fel-ke! a jövő héten.
Vakon menyen a kuttorba,
Sülve menyen a tángyérba.

Üjj le mellém, egy kicsiddég,
Hogy a szívem megnyugoggyék!
Ne üjj rózsám az ölembé,
Nem férek el a bőrömbé,
Örömömbé!

UTÓSZÓ

Az ideszakadt székelység székelységét a múlt évszázad végén egyesek kétségbe vonták, és őket a moldvai csángók leszármazottainak tekintették. Azonban Bíró Mózes andrásfalvai ref. lelkész feljegyzései alapján a családok származásai pontosan megállapíthatók.

Háromszékiek a Biszak, Getzö, Györfi, Katona, Német, Székely családok. Csikiek a Balogok. Székelyföldről jönnek még a Máté, Bónis, Kuruc, Kurkó családok.

Erdélyből, Nagybányáról (Szatmár v. m.) az Önbölik, Kemények, Felsőbányáról a Királyok, Péterlakáról (Alsó-Fehér v. m.) a Buta, Bíró családok. Besztercevidékről a Kiss, Nagy, Kovács, Lőcsei családok. Doboka v. m.-ből a Varga, Kerekes, Fehér családok. (A mai Vojlovica 1600 székely lelke között ma is csak ez a 20–25 név, illetve nemzetség fordul elő. – Hogy aztán mégis eligazodjanak egymás közt, melléknéveket adnak egymásnak. Sőt, egyik-másik „becsületes” nevét idővel el is felejtik. Az öreg Piciféreg „becsületes” Székely Mihály nevét kevesen ismerték. De ezt nem rosszakaratból teszik, hanem szükségből. Más hasonló „költői” nevek: Bélés, Csata, Csócsa, Görbe, Flityka, Szurkán, Sánta, Füle, Döcs, Durubec, Kornézom, Bogos, Bucsi, Bori, Rozsda, Minya, Pleskó, Szerák.) Tehát százszázalékos székelyek.

Élénk felfogású, éles elméjű, értelmes östehetségek. Majdnem művészlékek. Folytonos küzdelem, kisebbségi sors volt életük, innen van rendkívüli kitartásuk, önbizalmuk. Hány van köztük, aki megeszik reggel egy darab kenyeret szárazon, délben semmit, este valamilyen sűrített levest, és így majd-

nem egy életen keresztül. De nyugodtabb, dolgában biztosabb embert nem találni nála. Érdekének ő maga a gondozója, jogainak ő maga a védelmezője.

Becsületességre, büszkeségre ők voltak a falu, sőt a vidék arisztokratái. Ma már véralkatuk megváltozott. Az apák még vérmes, lobbanó, fél világgal szembekezdülő legények voltak, a mai legények húszévessejükben gyengén fejlett legénykéek, úgy testileg mint lelkileg. A verekedés ma már többé nem „erény” köztük. Csak az a kár, hogy ezzel mintha életrevalóságuk is gyöngült volna.

Az erdélyi Helikon egyik régebbi számában, Tavasz Sándor teológiai tanár írt a „látható faluról” és az „élő faluról”. Csak most látom – mennyire igaz van neki, amikor arról beszél, hogy „aki a látható falut ismeri, még nem szükségképpen ismeri az élő falut is”.

Köztük születtem, köztük éltem, jártam a falu utcáit télen, ünnepnapok idejében, munkaidőben – és valahogy, mintha mindig azt a gondolatot éreztem volna magamban, hogy ez a székely falu pusztul, tartalmát, színét veszti.

Most hogy „tudományosan” egy szisztematikus képet alkottam magamban róluk, látom és érzem, mindennek ellenére mégis milyen nagy értékanyagot képviselnek ők még. Hány jugoszláviai magyar község tud ilyen szegénységben ennyi jellegzetes sajátosságot, ennyi művészi értéket ilyen gyatraságban, ennyi kitartást felmutatni?

Ez a háború utáni nagy bomlás itt eddig még csak a „látható falut” érintette erősen, az „élő falu”, az a székely közösség, az a székely lélek megmaradt még annak, ami volt ott Háromszék megyében és később Bukovinában. Megmaradt alsóbbrendű, de főlemelésre érdemes életanyagok.

Erdély kellenc segítségével jöjjön erkölcsi segítségével és az a betegesen közömbös jugoszláviai magyarság anyagi támogatásával, hogy piacot, pénzt adva megszerettetné ismét ezzel a boldogtalan néppel azt, ami szép és érték benne. Úgy hiszem, az a „micisapkás” legfiatalabb nemzedék is könnyebben visszatérődné akkor a régi csapásokra. És nem pusztulna el az al-dunai székelység.

JEGYZETEK

¹ A hivatalos népszámlálási adatok alapján 1938 szeptemberében a lakosság száma meghaladja a 4000-et.

² 1884. okt. 4-étől, az egyház önállóságától

³ 1938. okt. 4-éig (utólag bejegyezve)

⁴ *Magyar Szemle*, Budapest, 1936. március

JEGYZET

Thomka Viktor szociográfiája az Újvidéken megjelent *Testvériség* című lap 1939. évi II. évfolyama 7., 8., 9., 10., 11. és 12–13. számában jelent meg. Ezt a szöveget a romániai Lugoson megjelenő *Magyar Kisebbség* című folyóirat nyomban átvette az 1939. június 1-je és december 1-je közötti számaiban. Az első számban megjelent tájékoztatás kissé rövidített változatával együtt. A *Testvériség* a következőkről informálta olvasóit:

Mint ismeretes, a noviszádi Polgári Magyar Kaszinó az elmúlt év folyamán pályázatot hirdetett olyan szociográfiai munkára, mely részletes tanulmányt nyújt egy jugoszláviai magyar községről. A pályázatra négy munka érkezett, valamennyi értékes és szép tanulmány, úgyhogy a Kaszinó bizottsága mind a négy pályamunkát díjazásra alkalmasnak találta. Egyben azonban mindnyájan egyetértettek, és pedíg abban, hogy az első díjra Thomka Viktor Vojlovicáról és Czabai József Bogojevórról szóló pályaművét ajánlják. Mindkét mű felülmúlta várakozásainkat, és íróik a legcsekélyebb részletekre is kiterjedő gondossággal és alaposzággal írták meg tanulmányaikat. A Kaszinó első díját Thomka Viktor nyerte, és munkáját, mely példaképe a szociográfiai munkáknak, lapunk mai számától kezdve folytatásokban közöljük, utána pedig majd leközzöljük sorban a többi pályamunkákat is.

Nagy Sívó Zoltán *Bukovina, mit vétettem?* című, 1999-ben megjelent könyvében felsorolja a tárgyára vonatkozó irodalomban Thomka Viktor tanulmányát is, igaz pontatlanul (Egy aldunai székelyközség szociográfiája. Temesvár, 1934), ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a *Testvériség* című lapot csak most ismertük meg. Kalapis Zoltán Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában megtalálta a lugosi *Magyar Kisebbséget*, de a könyvtári példányok nem voltak teljesekek, ellenben felleltük a teljes szöveget a Szerb Matica könyvtárának állományában, ahonnan Heinermann Péter könyvtáros segítségével kézbe vehettük, és másolatot is készíthettünk. Ezt a szöveget adjuk közre most. Nyomozásaink során forgathattuk a *Magyar Kisebbség (1922–1942)* című Szegeden, 1993-ban Kazai Magdolna összeállította kétkötetes repertóriumát is.

A *Testvériség* „félhavi”, illetve időszaki folyóiratként indult, s első évfolyamának első száma 1938 decemberében jelent meg, egyetlen teljes évfolyama, az 1939-es jelent meg, az 1940-ben a harmadik évfolyamból csak 1–2. számát ismerjük. Főszerkesztője Kelemen János, a szerkesztője Jancsuskó Gábor, kiadója Fülöp János volt. Az utolsó számokban a szerkesztők nevei között megjelent Thomka Viktoré is. A folyóirat érdeklődése a szociográfia műfaja iránt feltűnő, s az 1939-es utolsó számában meg is állapítják: „Mintha az egész új öntudatos nemzedékekben megmozdult volna a szociális lelkiismeret, úgy érkeznek hozzánk különböző vidékekről friss, komoly szociográfiai felvételek.

Ezeknek az önkéntes társadalomkutatóknak írásait közöljük esetenként e helyen.” E szöveg vezeti be Mohai Margit Dobricsevőről készített szociográfiai írását *Egy jugoszláviai magyar nyelvsziget* címen, amelyet ugyancsak közölni szándékozunk.

Thomka Viktor szociográfiai dolgozatának jelentőségét Balázs Sándor *Lugosi üzenet* című, a szatmárnémeti Kőlcsey Kör kiadásában 1995-ben megjelent a *Magyar Kisebbséget* bemutató monográfiájában így jellemezte:

„A Magyar Kisebbségben közölt szakszociográfiai tanulmányok – a kényszerhelyzet miatt – csak egy tájegység falvainak bemutatására korlátozódhattak. A kör központja Temesvár volt, s a sugár sem lehetett túl nagy: a nagyváros körül elhelyezkedő, sok szempontból egymáshoz hasonló, de számos vonatkozásban ugyanakkor egymástól eltérő nyolc faluról készítettek tárgyyszerű, megbízható rajzot. Érdekessége is van ennek az akciónak: a Magyar Kisebbségben megjelent első, terjedelmesebb falufelmérést nem romániai szerző írta. Thomka Viktor Jugoszláviában élő szociográfus mutatta be az »aldunai székely községet«, Hertelendyfalvát (Vojlovica). Ez az írás mind tartalmi, mind pedig módszertani szempontból tanulságos volt a Magyar Kisebbség szociográfusai számára. Metodológiailag kijelölt egy követhető utat, tartalmilag pedig ráébresztett arra, hogy a határokkal elkülönített falvak igen sok azonos problémával küzdenek, tehát a megoldás keresésében nem szabad elszigetelten gondolkodni . . . A Jugoszláviából kapott minta, valamint az első tanulmány Ötvödről rányomta bélyegét a későbbi faluábrázolások megszerkesztésére, tematikájára, értékelési módjára.”

A kitűnő szociográfia szerzője, Thomka Viktor (Kalapis Zoltán életrajzi lexikonának szócikke szerint) 1913. január 5-én Vojlovicán született, és 1968. június 26-án Debelyacsán halt meg. Pancsován érettségizett 1932-ben, teológiai tanulmányait Budapesten és Párizsban folytatta, de a Sorbonne Bölcsészettudományi Karán romanisztikát és zszurnalisztikát is hallgatott. Teológiai diplomáját Strassbourgban, francia–latin szakos tanári oklevelét pedig 1939-ben Belgrádban szerezte. Lelkészi pályáját 1937-ben Vojlovicán kezdte, Újvidéken és a baranyai Harasztin folytatta, a háború után előbb Vojlovicán, majd Debelyacsán volt református lelkész. A háború idején (1941–1942) gimnáziumi tanár Nagybecskerekén és Pancsován, 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen Jovan Dučićről írt doktori értekezést. Munkatársa a Gr. Teleki Pál Tudományos Intézetnek, 1943–1944-ben sajtótudósító Isztambulban, Ankarában és Berlinben. 1948-ban államellenes izgatás koholt vádjával bíróság elé állították, és börtönbüntetésre ítélték. Politikai fogolyként három évet volt a požarevacai és a mitrovicai börtönben. Börtönbüntetése előtt és után híveinek és könyveinek élt.